

Magdalena i Krzysztof Śliwowie

Rozwój społeczno-przestrzenny Bolesławca po 1945 r.

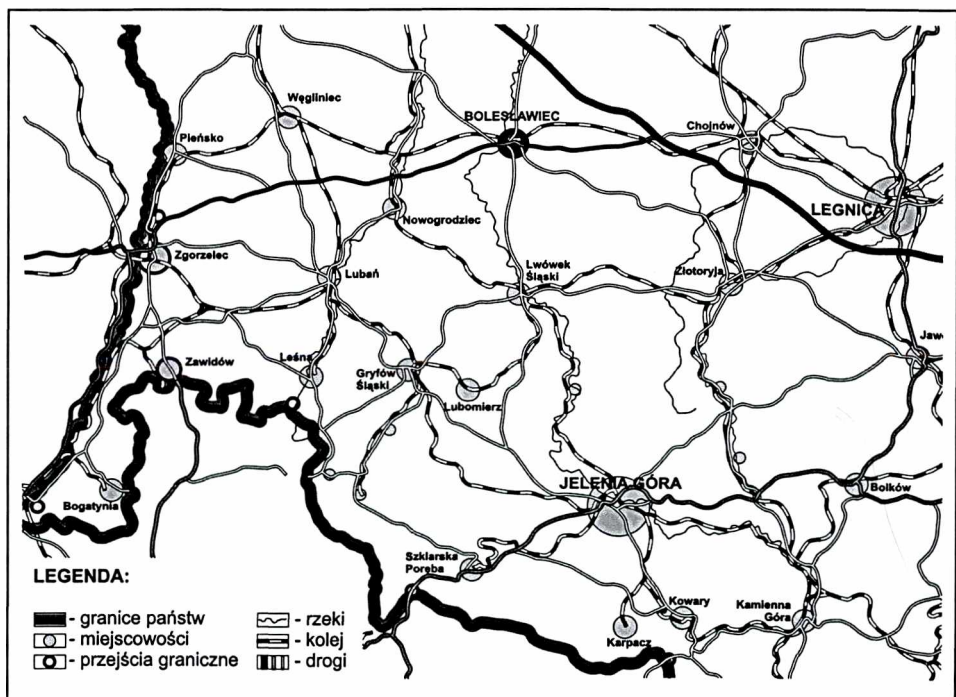
Takie miasto jak Bolesławiec może być przedmiotem zainteresowania ze względu na bogatą historię, atrakcyjne walory architektoniczne i krajobrazowe oraz położenie. Historia Bolesławca, chociaż bardzo interesująca, jest przedstawiona szkicowo i tylko w takim zakresie, jaki potrzebny jest do zrozumienia pewnych procesów społeczno-przestrzennych, zachodzących w mieście od 1945 r.

Bolesławiec istnieje już 750 lat. W 1163 roku książę Bolesław Wysoki założył gród na prawym brzegu Bobru. Miał to być gród broniący wstępu do jego dzielnicy. Zapewne nazwa osady, a później miasta, pochodzi od imienia Bolesława Wysokiego [9, s. 26]. Wraz z Kamienną Górą, Jelenią Górą, Lwówkiem, Szprotawą i Żaganiem tworzył ciąg nadobrzeńskich osad obronnych. W połowie XIII wieku Bolesławiec rozwijał się pod względem ekonomicznym

i administracyjnym bardzo intensywnie (nie gorzej niż Wrocław, Legnica czy Głogów).

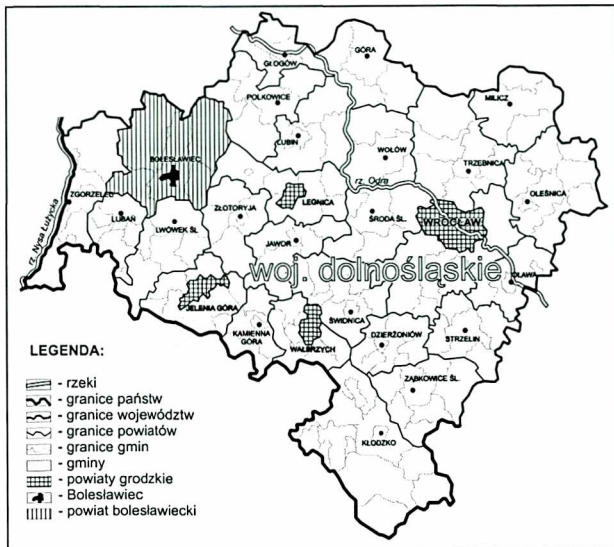
Znacznym walorem Bolesławca zawsze było jego korzystne położenie – na rozstaju dwóch szlaków handlowych, prowadzących z zachodu na wschód i z południa na północ. Pierwszy zwany Główną Drogą, łączył Lipsk z Krakowem, przez Zgorzelec, Legnicę i Wrocław. Drugi szlak wiodł z Lwówka do Szprotawy, dalej do Żagania i albo do Niemiec, albo do Głogowa i następnie do Poznania. Dzisiaj Bolesławiec jest położony na skrzyżowaniu równie ważnych szlaków komunikacyjnych: do Drezna, Wrocławia, Szczecina, Pragi (ryc. 1).

Po 1945 roku Bolesławiec był miastem powiatowym, należącym do województwa wrocławskiego aż do 1975 r. Po reformie administracyjnej w 1975 r. i zniesieniu powia-

Rys. 1. Położenie Bolesławca w regionie

Fig. 1. Location of Bolesławiec in the region

Rys. 2. Podział administracyjny woj. dolnośląskiego

Fig. 2. Administrative division of the province of Lower Silesia

tów, Bolesławiec stracił na znaczeniu, od tego czasu należał do województwa jeleniogórskiego, aż do 1998 r. Obecnie Bolesławiec wchodzi w skład województwa dolnośląskiego. Na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie utworzenia powiatów (Dz.U. z 10 sierpnia 1998 r.), powiat bolesławiecki obejmuje miasto Bolesławiec oraz gminy: Bolesławiec, Gromadka, Nowogrodzic, Osiecznica, Warta Bolesławiecka (ryc. 2).

W roku 1939 Bolesławiec liczył 22 119 mieszkańców. Jest zaliczany do miast małych, będących już przedwojennym miast średnich [1]. Do takiego zbioru miast należy Bolesławiec z liczbą ludności nieprzekraczającą 50 tys. osób. Niektóre dane o mieście zestawiono w tab. 1.

Tabela 1

Dane statystyczne dotyczące Bolesławca

Powierzchnia	23 km ²
Liczba mieszkańców	44 104
Gęstość zaludnienia	1916
Liczba bezrobotnych, w tym:	3659
mężczyzn	1796
kobiet	1863

Źródło: [10].

Wojna spowodowała ogromne migracje ludności, które wcale nie zakończyły się wraz z jej ustaniem. W wyniku zmian granic państwa, z byłych terenów wschodniej Polski, które przyłączono do Związku Radzieckiego przesiedlono niemal całą ludność polską na tzw. ziemię odzyskaną, w tym również do Bolesławca. Osiedlała się tu również ludność z centralnej Polski. Na ziemię odzyskaną udawała się ludność z przeludnionych wsi Polski centralnej i południowej, szukając tu pracy poza rolnictwem lub obejmując gospodarstwa rolne. Do tej ludności dołączyły grupy reemigrantów, którzy spędzili za granicą wiele lat, wyjechawszy tam w poszukiwaniu pracy. W wypadku Bolesławca byli to głównie reemigranci z byłej Jugosławii i Bukowiny (Rumunia).

Pierwsze lata powojenne to ciekawy proces stabilizacji i adaptacji, prób tworzenia się nowych społeczności lokalnych. Każda z tych grup miała swoje cechy charakterystyczne. Grupy te różniły się od siebie obyczajowością, stopniem religijności, stopniem świadomości społecznej. Różniły się niekiedy językiem, aspiracjami, stosunkiem do pracy i szkoły, stopniem kultury materialnej. W tym procesie adaptacji i stabilizacji, eliminacji uprzedzeń i antagonizmów regionalnych, ważną rolę odgrywały szkoły, miejsca pracy, kościoły katolickie. Na korzyść działała również mała liczba mieszkańców, dzięki czemu nikt nie pozostawał anonimowy. Mieszkańcy Bolesławca mieli do wykonania wspólne zadanie – odbudowę bardzo zniszczonego miasta. Z czasem pojawiły się małżeństwa mieszane. Do żywiołowych migracji przyczyniło się również szybkie tempo uprzemysłowienia kraju.

Najwcześniej w powiecie bolesławieckim pojawili się Polacy powracający z obozów pracy. Wkrótce jednak zaczęli napływać osadnicy, w tym okresie przede wszystkim z centralnej Polski. Pierwsze zorganizowane transporty z Kresów Wschodnich przybyły dopiero wiosną 1946 r. Napływ osadników hamowały znaczne zniszczenia wojenne. Liczba ludności powiatu bolesławieckiego zaczęła rosnać szybciej od czasu przybywania przesiedleńców z byłych terenów wschodnich Polski i ZSRR, a także Jugosławii. Równolegle trwało wysiedlanie Niemców. Ludność autochtoniczna stanowiła niewielki procent ogólnej liczby ludności [6, s. 261]. Do Bolesławca przybywali ludzie ze wszystkich województw Polski.

Powiat bolesławiecki był jedynym na Dolnym Śląsku, gdzie dominowała ludność przybyła z innych państw (tab. 2). Powiat bolesławiecki miał też bardzo małą gęstość zaludnienia, tj. około 25 osób/km², ale do tego przyczynił się głównie duży odsetek lasów w strukturze użytkowania gruntów [5, s. 79].

W latach 1946 i 1947 w powiecie bolesławieckim osiedliło się ponad 15 000 reemigrantów z Jugosławii (głównie z Bośni). W protokole końcowym Komisji Przesiedleńczej Polsko-Jugosławijskiej wykazano: 15 301 osób, 2930 rodzin, które pozostawiły w Jugosławii 1917 domów oraz inwentarz żywy [3].

Liczba mieszkańców w okresie powojennym dość szybko wzrastała. W latach 1946–1980 w całym województwie jeleniogórskim najbardziej rozwijał się Bolesławiec, który zwiększył liczbę swej ludności 11-krotnie. Podobnie rozwijał się Zgorzelec (6-krotnie zwiększając liczbę ludności) i Bogatynia (tab. 3), [8, s. 13]. Ale tak intensywny wzrost nie utrzymywał się zbyt długo. W następnym dziesięcioleciu Bolesławiec powiększył liczbę ludności tylko o 11%. Od roku 1997 liczba ludności zaczęła się zmniejszać; w 1997 r. wynosiła 44 184 osoby. Obecnie (stan na koniec 2000 r.) Bolesławiec zamieszkuje 44 104 osoby.

Granice administracyjne uległy znacznym zmianom w porównaniu ze stanem przedwojennym. Na mapie z roku 1932 jest widoczna granica miasta przebiegająca wzdłuż rzeki Bóbr. W roku 1973 do miasta dołączono wieś Bolesławice, znajdującą się po lewej stronie rzeki. Po włączeniu wsi do miasta liczba ludności zwiększyła się o około 1,7 tys. osób [4, s. 24].

Rys. 3. Panorama Bolesławca
Fig. 3. Panorama of Bolesławiec

Tabela 2
Ludność Bolesławca w 1950 r. według pochodzenia terytorialnego
(w liczbach bezwzględnych)

Miejsce pochodzenia	Liczba osób
Ludność ogółem	8733
W tym autochtoni	236
Ludność napływowa ogółem	8497
Warszawa	288
województwo warszawskie	403
województwo bydgoskie	371
województwo poznańskie	802
Łódź	101
województwo łódzkie	328
województwo kieleckie	596
województwo lubelskie	458
województwo białostockie	214
województwo olsztyńskie	12
województwo gdańskie	65
województwo koszalińskie	1
województwo szczecińskie	1
województwo wrocławskie	22
województwo opolskie	32
województwo katowickie	327
województwo krakowskie	438
województwo rzeszowskie	347
Zza granicy	3691
Z byłych terenów wschodniej Polski i ZSRR	2143
Z innych państw	1430
Nie wiadomo skąd	118

Źródło: [5, s. 264].

Na dynamikę rozwoju społeczno-gospodarczego miasta zwykle wpływał przemysł. Tak było w wypadku Bolesławca. W mieście istniały niezwykle korzystne warunki do jego rozwoju [2]. Dużą rolę w rozwoju miasta odegrały znajdujące się poza jego granicami (w niewielkiej odległości) następujące zakłady przemysłowe:

– Zakłady Górnicze *Konrad* w Iwinach, które dobrze prosperują do dzisiaj.

– Kopalnia w Osiecznicy jest jedynym w Polsce producentem piasków kwarcowych dla przemysłu szklarskiego

Tabela 3
Liczba ludności w wybranych miastach województwa jeleniogórskiego (w tys.)

Miasto	Lata					
	1946	1950	1960	1970	1980	1990
Bogatynia	2,9	5,3	10,6	11,9	15,8	18,9
Bolesławiec	3,5	8,8	24,2	32,2	39,8	44,1
Lwówek Śl.	3,4	3,4	5,5	6,7	7,8	9,3
Świeradów	3,0	2,9	4,3	4,3	4,4	4,9
Zgorzelec	5,3	13,6	16,0	28,5	33,3	36,1

Źródło: [1, s. 25] oraz [3, s. 11]

o wysokich parametrach jakościowych. Jest to możliwe między innymi dzięki bardzo wysokiej jakości złoża. Produkuje się również wysokiej jakości wyroby dla chemii budowlanej i ceramiki.

– Zakłady Chemiczne *Wizów* S.A. w Bolesławcu wytwarzające kwas siarkowy, klinkier i cement portlandzki. Uruchomiono również produkcję kwasu i soli fosforowych.

– Kopalnia surowców mineralnych *Surmin-Kaolin* S.A. zajmuje się produkcją kaolinów dla przemysłu: ceramicznego, włókna szklanego, papierniczego i piasków.

Jeszcze w latach 80. XX w. prawie połowa ogółu zatrudnionych była związana z przemysłem. Według struktury gałęziowej w 1988 r. w Bolesławcu dominowały następujące gałęzie przemysłu:

– przemysł mineralny: szklarski (szkła budowlanego, opakowań szklanych), ceramiki szlachetnej (kamionkowy), materiałów budowlanych (kruszyw i surowców mineralnych, betonów, materiałów ogniotrwałych),

– przemysł chemiczny: nawozów sztucznych,

– przemysł elektromaszynowy: elektrotechniczny i elektroniczny, metalowy (konstrukcji i wyrobów metalowych),

– przemysł lekki: dziewiarsko-pończosznicy, filcowy, odzieżowy,

– przemysł spożywczy: mięsny, mleczarski, młynarski i makaronowy, piekarski.

Struktura przemysłu Bolesławca była związana z występowaniem w nieodległym zasięgu miasta odpowiednich surowców. Do najważniejszych bogactw naturalnych, występujących w granicach administracyjnych miasta, na-

leżą pokłady żwirów, wyścielające dolinę Bobru. Duże znaczenie gospodarcze mają ropy, wydobywane w miejscowościach położonych nad Kwisą, nazywane w języku potocznym gliną kamionkową, stosowaną do produkcji słynnej kamionki bolesławieckiej, kaolin do wyrobu szlachetnej ceramiki oraz piaski szklarskie. W położonym w odległości kilku kilometrów od Bolesławca Lubiechowie, w dawnej podziemnej kopalni rudy miedzi, wydobywa się anhydryt, ważny surowiec dla budownictwa. W okolicach Bolesławca działa też kilka kamieniołomów piaskowca, który cieszy się dużym powodzeniem, zwłaszcza u zagranicznych odbiorców.

Powiat bolesławiecki należy do największych jednostek samorządowych, jego powierzchnia zajmuje 1303 km², zajmuje drugie miejsce (po powiecie kłodzkim) – pod względem wielkości – w województwie dolnośląskim. Pod względem liczby mieszkańców jest natomiast na dziewiątym miejscu w województwie. Stosunkowo mała liczba mieszkań-

ców i mała gęstość zaludnienia wynika z dużej lesistości powiatu.

Zasięg oddziaływania miasta sięga poza granice kraju, władze samorządowe Bolesławca współpracują bowiem z trzema miastami europejskimi: miastem Hobro w Danii oraz Siegburg i Pirna w Niemczech. Współpraca z zaprzyjżnionymi miastami obejmuje wymianę doświadczeń, wizyty oficjalnych delegacji władz samorządowych, zespołów kulturalnych i sportowych, grup młodzieży szkolnej i ludzi związanych z biznesem. Poza tym Bolesławiec należy do obszaru Euroregionu *Nysa*. Euroregion jest organizacją stwarzającą na płaszczyźnie regionalnej podstawy dobrowolnej współpracy transgranicznej między gminami polskimi a pobliskimi powiatami Niemiec i Czech. Współpraca ta jest realizowana z uwzględnieniem równości prawa wszystkich stron i rekomendacji Europejskiego Układu Ramowego o ponadgranicznej współpracy między gminami i stowarzyszeniami terytorialnymi [7, s. 8].

Bibliografia

- [1] Bagiński E., *Małe miasta w strukturze osiedleńczej Polski*, Wrocław 1998.
- [2] Bobowski Z., *Życie gospodarcze w okresie powojennym*, [w:] *Bolesławiec. Zarys monografii miasta*. Praca zbiorowa pod redakcją T. Bugaja i K. Matwijowskiego. Wrocław 2001.
- [3] Bugaj T., *Reemigracja ludności polskiej z Jugosławii i jej osiedlanie na Dolnym Śląsku (1946–1947)*, [w:] „Rocznik Jeleniogórski”, t. XX, Wrocław 1982.
- [4] Jethon R., *Miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Bolesławiec*, Powiatowy Zespół Urbanistyczny, Bolesławiec 1974.
- [5] Kociszewski J., *Ludność (1946–1960)*, [w:] *Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego*, Wrocław 1997.
- [6] Kościak E., *Rozwój demograficzny w okresie powojennym*, [w:] *Bolesławiec. Zarys monografii miasta*, Praca zbiorowa pod red. T. Bugaja i K. Matwijowskiego, Wrocław 2001.
- [7] Korzeń J. z zespołem, *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Bolesławiec*, Jelenia Góra 1998.
- [8] Maciejuk M., *Procesy urbanizacyjne w województwie jeleniogórskim w okresie powojennym*, [w:] „Rocznik Jeleniogórski”, t. XX, Wrocław 1982.
- [9] Żerelik R., *Dzieje Bolesławca w średniowieczu*, [w:] *Bolesławiec. Zarys monografii miasta*. Praca zbiorowa pod red. T. Bugaja i K. Matwijowskiego, Wrocław 2001.
- [10] Rocznik statystyczny województwa dolnośląskiego, Wrocław 2000.

Some facts concerning the social and spatial development of the town of Bolesławiec, after 1945

Certain facts related to social and spatial changes in Bolesławiec, after the year 1945, have been described. The history of the town, from the moment of its founding, has been outlined, its attractive localization being considered in particular. Then, an attempt has been made to describe the process of settlement of people, right after the Second World War, from various geographical regions.

Attention has been given to re-emigrants from the former Yugoslavia and Romania, who constituted the majority of the population. Also, the significance of industry has been taken into consideration in the social and spatial development of the town. A short description of the town's importance in the region has also been given.